

Pazarçılık Sektörünün Kayıt Dışı İstihdam Boyutu: Denizli İlinde Nitel Bir Araştırma

Fatma Özge ÖZGEN ÖNEY¹, Çağatay ÖNEY²

Özet

Bu çalışmada Denizli ilinde gıda ürünleri satan pazarcılarının kayıt dışı istihdam boyutunun araştırılması hedeflenmiştir. Bu doğrultuda ilk olarak kayıt dışı istihdamın kavramsal çerçevesi incelenmiş olup, kayıt dışı istihdamın Türkiye'deki mevcut durumuna yer verilmiştir. İkinci kısımda ise Denizli ilinde ve ilçelerinde gıda ürünü satan 15 pazarıcı ile derinlemesine mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Detaylı verilerin elde edildiği mülakatlar içerik analizi ile incelenerek değerlendirilmiştir.

Anahtar kelimeler: *Kayıt Dışı Ekonomi, Kayıt Dışı Çalışma, Kayıt Dışı İstihdam, Pazarçılık.*

Informal Employment Dimension of the Food Marketing Sector: Qualitative Research in the Province of Denizli

Abstract

In this study, it was aimed to investigate the informal employment dimension of the marketers who sell food products in the province of Denizli. In this respect, the conceptual framework of informal employment was first examined; and the current situation of informal employment in Turkey was given. In the second part, detailed interviews were conducted with 15 market sellers of food products in the counties and districts of Denizli. Interviews in which detailed data were obtained were examined and evaluated with the Content Analysis.

Key Words: *Informal Economy, Informal Employment, Informal Working, Sellers in Food Marketing*

GİRİŞ

Kayıt dışılık ilk önce Avrupa'da 1960'lı yıllarda, ardından ABD'de 1970'lerde ve 1980'lerde ise uluslararası platformda bir sorun olarak ortaya çıkmıştır. Boyut olarak dünyadaki birçok ülkenin ekonomisini tehdit edecek seviyeye ulaşan kayıt dışılık, ülkemizin de ekonomik ve sosyal sorunlarının kaynaklarından biri olarak değerlendirilmektedir. Kayıt dışı ekonominin boyutlarındaki artışa paralel olarak ülkelerin vergi gelirleri azalmakta ve buna bağlı olarak kamu bütçe açıkları artmaktadır. Bunun yanında ekonomik faaliyetlerin ölçüm tahminlerinde sapmalar meydana getirerek, para ve maliye politikalarının etkinliğini azaltmaktadır (Kırcı, 2006).

¹ Öğr. Gör. Pamukkale Üniversitesi, fozgen@pau.edu.tr

² YL Öğrencisi Pamukkale Üniversitesi, cagatayoney@hotmail.com

Kayıt dışılık tüm sektörlerde kendini göstermekle birlikte, özellikle tarım sektöründe yoğun olarak hem dünyada hem de ülkemizde varlığını hissettirmektedir. Ekonomik krizler ise gıda sektöründe daralmaya ve kayıt dışı istihdamın artmasına sebep olmaktadır. Bunun yanında tüketiciye ucuz mal sunmaya çalışan gıda sektörü kaliteden ödün vermekte ya da işçiyi maliyet unsuru olarak görüp kayıtsız çalıştırmaktadır.

1.Kavramsal Boyutuyla Kayıt dışı Ekonomi ve Kayıt dışı İstihdam

1.1.Kayıt dışı Ekonomi

Kayıt dışı ekonomi kavramının tanımlanması karmaşık, çok boyutlu ve değişik faaliyetleri kapsadığından dolayı oldukça zordur. Kayıt dışı ekonomi olarak mevcut faaliyetin gizliliğine vurgu yapılacağı zaman, gölge ekonomi, gizli ekonomi, saklı ekonomi, yeraltı ekonomisi, alacakaranlık ekonomisi; faaliyetin yasa dışılığı belirtilmek istendiği zaman, kara ekonomi, gri ekonomi, illegal ekonomi, yasadışı ekonomi; faaliyetin devletin bilgisi dışında tutuluyor olması belirtilmek isteniyorsa, gayri resmî ekonomi, resmî olmayan ekonomi, enformel ekonomi, kayıt dışı ekonomi ve son olarak faaliyetin önemsiz olması sebebiyle resmî GSMH kayıtlarında tutulmayışı belirtilmek isteniyorsa, marjinal ekonomi, ikinci ekonomi (Altman, 2007: 12), ikincil ekonomi gibi kavramlarla ifade edilmektedir (GİB, 2009: 3).

1.2.Kayıt Dışı İstihdam

Kayıt dışı istihdam, kayıt dışı ekonominin çalışma hayatına yansıyan yüzüdür. Kayıt dışı istihdam; kendi adına veya bağımlı çalışanların, gerek çalışmalarının gerekse elde ettikleri ücret ve kazançların, vergi dairesi, sosyal güvenlik kurumu gibi ilgili kamu kurum ve kuruluşlarına hiç bildirilmemesi, gün ya da ücret olarak eksik bildirilmesi anlamına gelmektedir (Başbakanlık Genelgesi, 2006: 1). Kayıt dışı istihdam kavramı ile kayıt dışı ekonomi arasında oldukça sıkı bir ilişki vardır. Bu nedenle kayıt dışı istihdam konusu incelenirken kayıt dışı ekonominin kavram ve terimlerinden bağımsız düşünme imkanımız bulunmamaktadır. Kayıt dışı ekonomi genel olarak devletin yarattığı her değerden veya her hizmetten pay aldığı ve vergilendirilmesi gerekli bir gelir elde ettiği halde devletin finansmana katkıda bulunmayan kişilerin oluşturduğu ticari, sınai ve diğer faaliyetlerin bir bütünüdür. Ayrıca kayıt dışı ekonomi; "ekonomik faaliyetin fiilen gerçekleşmiş olmasına rağmen bu faaliyetle ilgili kayıtların tutulmaması" / (Özdemir,1993:7) olarak tanımlanmakta, "hiçbir belgeye bağlanmayarak ya da içeriği gerçeği yansıtmayan belgelerle gerçekleştirilen ekonomik olayın devletten ve işletme ile ilgili öteki kişilerden tamamen ya da kısmen gizlenerek, kayıtlı ekonominin dışına taşınması" (Altuğ, 1999:4), "kanuni yükümlülüklerini yasada belirtildiği şekilde kayda geçirilmeden faaliyette bulunup, vergi, sigorta, harç vb. yasal yükümlülüklerin yerine getirmeksizin kazanç sağlanması" (Yüksel,1996:27) olarak tanımlanmaktadır.

1.3. Pazarcılıkta Kayıt Dışılık

Ülkemizde genel olarak il, ilçe merkezlerinde ve mahallelerde haftanın belli günlerinde semt pazarları kurulmaktadır. Bu pazar yerleri, pazarcıların kendi tarlasında ürettiği veya başkasının tarlasından ya da halden satın aldığı ürünleri satabildiği açık veya kapalı alanlar olarak tanımlanabilir. Pazarcılar incelendiğinde köylüden (kendi bahçesinin ürünü satan), küçük esnafa (organize etmekte), emekliden öğrenciye (daha çok ek gelir amaçlı) kadar toplumun hemen hemen her yaş ve kesiminden insanlardan oluştuğu görülmektedir. Bu anlamda pazarcıların sahip olduğu kültürel, geleneksel, ekonomik farklılıklar ve pazar yerlerinin taşıdığı özellikler değerlendirildiğinde toplumun büyük bir kesiminin temsili söz konusu olmaktadır. Seyyar (günübirlik) pazarcılık faaliyetinin zeminini, artan nüfusun günlük ve haftalık ihtiyaçlarının, belirli günlerde karşılanabilmesi gerekliliği oluşturmaktadır. Şehir merkezlerine yönelik göçün ortaya çıkardığı vasıfsız elemanlar istihdam sorunlarıyla karşılaşmaktadır. Bu insanların bir bölümü tarımdan ve tarımsal ürünlerden yana bilgi sahibi olduklarından, yerleşik nüfusa yönelik sınırlı ticaret alanı statüsündeki pazarcılığı mesleki faaliyet biçimi olarak seçmektedir (<http://www.istanbulpazarcilarodasi.com>). [27.04.2018].

Pazarcılara kayıt dışı istihdam açısından baktığımızda, Türkiye Sebzeçiler ve Pazarcılar Federasyonu'nun (TÜSPAF) 2017 yılı verilerine göre, pazarcılık sektörünün istihdam yönüyle özellikleri aşağıda sıralanmıştır.

- Türkiye genelinde günlük 525 ile 550 arasında pazar açıldığı,
- Yaklaşık 330 bin tezgâh kurulduğu,
- Sadece 80 bininin kayıt altında olduğu,
- Geri kalan 250 bin kişinin kayıt dışı olarak tezgâh açtığı,
- 330 bin pazarcının ayrıca yanında çalıştırdığı 500 bin kişiyle beraber toplam 830 bin çalışanın 750 bininin sosyal güvenceden yoksunluğu söz konusudur.

Denizli ilinde ise (ilçeler dâhil) ;

Günlük 17 – 20 arasında Pazar açıldığı

Yaklaşık 5 bin tezgâh kurulduğu

Sadece 1100 kişinin kayıt altında olduğu

Geri kalan 3900 kişinin kayıt dışı olarak tezgâh açtığı

5 bin kişinin yanında çalıştırdığı 9 bin kişiyle beraber toplam 14 bin çalışanın 12900 kişinin sosyal güvenceden yoksun olduğu söz konusudur.

2. Çalışmanın Amacı

Kayıt dışı istihdam dünyanın en önemli istihdam ve ekonomi sorunu haline gelmiştir. Ülkemizde de bu sorun için çözümler getirmek için çalışmalar gerçekleştirilmektedir. Kayıt dışı istihdam yalnızca bireylerin Sosyal Güvenlik Kurumuna bildirilmemeleri değil kazançlarının eksik bildirilmesini de içermektedir. Kayıtsız çalıştırılan veya çalışan bireylerin iş kazası ve meslek hastalığı, gelir kaybı, yaşlı yoksulluğu, hastalık gibi risklere karşı korumasız oldukları açıktır. Bu çalışma ile kayıt dışı istihdam konusunda yaşanan sorunlara yakından şahit olan işçi ve işverenler ile hem yaşanan sorunların hem de görüşlerinin tespit edilmesi amaçlanmıştır.

3. Çalışmanın Yöntemi

Bu çalışmada nicel araştırma yöntemine ilave olarak; insanların deneyimlerini olduğu gibi tanımlamayı ve açıklamayı amaçlayan ve daha çok sözlü ve yazılı metinlerden elde edilen nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Araştırmanın özgünlüğü, objektifliği ve verilerinin toplanması için nitel araştırmada veri toplama araçlarından biri olan derinlemesine mülakat tekniği kullanılmıştır. Yapılan çalışmada derinlemesine görüşme ile ilgili elde edilen bulgulara yapılan gözlemlerde eklenmiştir. Denizli ili ve ilçelerinde ikamet eden 15 gıda pazarcısı ile görüşme yapılmıştır.

4. Çalışmaya Dair Bulgular

Araştırmanın bulguları demografik bulgular, gelir ve çalışma bulguları, kayıt dışı istihdam bulguları olarak incelenmiştir.

Tablo 1: Demografik Bulgular

	YAŞ	CİNSİYET	MEMLEKET	EĞİTİM DURUMU	MEDENİ DURUM	ÇOCUK SAYISI
G1	40	E	Acıpayam	Okuryazar	Evli	3
G2	47	E	Tavas	İlkokul	Evli	3
G3	25	E	Bekilli	Yüksekokul	Bekâr	0
G4	35	E	Çal	İlkokul	Evli	1
G5	35	E	Serinhisar	İlkokul	Evli	3
G6	31	E	Acıpayam	İlkokul	Evli	2
G7	46	E	Serinhisar	İlkokul	Bekâr	0
G8	25	E	Honaz	Üniversite	Bekâr	0
G9	33	K	Isparta	Ortaokul	Evli	3
G10	58	E	Kars	İlkokul	Evli	3
G11	41	E	Kale	İlkokul	Evli	3
G12	26	E	Merkez	Lise	Evli	2
G13	55	E	Merkez	Lise	Evli	4
G14	30	E	Sarayköy	Lise	Evli	2
G15	45	E	Çameli	İlkokul	Evli	4

Tablo 1'e göre Denizli il Serinhisar ilçesinde 15 pazarcı ile yapılan görüşme sonucunda pazarcıların 14' ü erkek iken 1 kadın pazarcı olduğu görülmüştür. Eğitim durumlarına bakıldığında; işverenlerin yarısına yakınının ilköğretim mezunu olduğu anlaşılmıştır. Bir pazarcı hiç okula gitmemiş fakat okuryazar olduğunu beyan etmiştir. 2 pazarcı ise yüksekokul bitirdiğini iletmiştir. Medeni durum bakımından 12 pazarcı evli 3 pazarcı ise hiç evlenmemiş bekarlardır. Evli olan pazarcıların ortalama çocuk sayısı 3 tür. Pazarcılık sektöründe yapılan çalışmaya göre ortalama yaş 35,3 iken en düşük 25 yaş en yüksek ise 58 yaş olarak görülmüştür. Pazarcıların çoğu eskisi gibi kalabalık ailede yaşamadıklarını dile getirmiş ve çocuklarının eğitimine anaokulundan itibaren önem verdiklerini iletmişlerdir.

Tablo 2: Gelir ve çalışma bulguları

GELİR	ÜCRET DIŞI GELİR	MÜLKİYET DURUMU	ÇALIŞILAN SÜRE	ÇALIŞMA SÜRESİ	İŞÇİ SAYISI
2000	Yok	Kiracı	10 yıldan fazla	8	5
3000-4000	Yok	Miras	1-5 yıl	10	15
2000	Yok	Ev sahibi	5-10 yıl	10	15
3000-4000	Yok	Kiracı	1-5 yıl	10	10
2000	Yok	Kiracı	10 yıldan fazla	15	10
2000-3000	Yok	Ev sahibi	10 yıldan fazla	12	2
1000-2000	Yok	Kiracı	10 yıldan fazla	16	3
2000-3000	Yok	Kiracı	10 yıldan fazla	13	2
1000-2000	Yok	Miras	10 yıldan fazla	12	2
2000-3000	Yok	Ev sahibi	10 yıldan fazla	15	15
1000-2000	Ek iş	Aile yanı	10 yıldan fazla	10	12
2000-3000	Aileden yardım	Kira ödemiyor	10 yıldan fazla	10	10
2000-3000	Tarla işi	Ev sahibi	10 yıldan fazla	10	15
2000-3000	Tarla işi	Aile yanı	10 yıldan fazla	10	13
3000-4000	Emekli maaşı	Ev sahibi	10 yıldan fazla	17	3

Tablo 2 ye göre yapılan nitel çalışma ile toplanan verilerden pazarcılarının gelir ve çalışmalarının ait verilere bakıldığında 3 tanesi 3000-4000 TL gelir elde ettiği, 4 pazarcınının 1000-2000 TL gelir elde ettiği, 6 pazarcınının 2000-3000 TL gelir elde ettiği 2 işçinin ise 2000 TL arası ücret aldığı görülmüştür. 0-1000 TL arası ücret alan işçilerin kayıt dışı çalıştıkları nitel sorular sırasında anlaşılmıştır. Pazarıcılardan 10 kişinin ücret dışı ek geliri yok iken 1 pazarıcı ek iş, 1 pazarıcı emekli maaşı, 2 pazarıcı tarla işi ve 1 pazarıcı de ailesinden destek almakta olduğunu ifade etmiştir. Evlerinin mülkiyet durumu incelendiğinde işçilerden 5 pazarıcı kiracı, 5 pazarıcı ev sahibi, 2 pazarıcı miras, 2 pazarıcı aile yanı, 1 pazarıcı ise kira ödemediğini ev sahibi de olmadığını beyan etmiştir. Pazarcılarının ne kadar süredir çalıştıklarına baktığımızda 12 pazarıcı 10 yıldan daha uzun süredir bu işte çalıştıklarını, 2 pazarıcı 1-5 yıl arası, 1 pazarıcı ise 5-10 arası süre kadar bu işi yaptıklarını ifade etmişlerdir. Pazarcılarının günlük çalışma saatleri ortalama 11,2 olarak hesaplanmıştır. Fakat bu durum; '4857 sayılı İş Kanunu'nun 63. maddesi, haftalık çalışma süresinin 45 saat olduğunu, aksi kararlaştırılmadıkça bu sürenin çalışma günlerine eşit olarak dağıtılacağını hükme bağlamaktadır. Buna göre, haftanın altı günü çalışılan bir işyerinde günlük çalışma süresi 7.5 saat olacaktır. En fazla çalışma süresi günlük 11 saattir.' dışındadır. Maalesef pazarcılar haftanın 6 günü ve günde ortalama 11,2 saat çalışmaktadırlar.

4.3 Kayıt Dışı İstihdam Bulguları

Denizli ili ve ilçelerinde gıda pazarcılığı yapan kişiler ile yapılan nitel araştırma neticesinde kayıt dışı çalışan 3 pazarıcı ile görüşülmüştür. Pazarıcılardan alınan bilgiler doğrultusunda hiç sigorta kaydı yapılmadan çalışan 3 pazarıcı ve ücretleri sosyal güvenlik kurumuna eksik bildirilen 4 pazarıcı olduğu gözlemlenmiştir.

..... Bazen malın yetişmesi gerekiyor iş çok oluyor bizde mal yetişsin diye birkaç günlüğüne ya da haftalığına sigorta yapmadan çalıştırıyoruz. Bir şey olmasın diye dua ediyoruz... (G: 7)

..... 3000 den fazla maaş alıyorum ama tabi sigortam asgari ücretten yatıyor... (G: 2)

Sonuç

Pazarıcılardan alınan diğer bilgiler doğrultusunda kayıt dışı istihdamın genel sebebinin maddi yetersizlikler, primlerin yüksek oluşu ve denetimsizlik olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca bilgilendirilme konusunda eksiklerinin olduğu görülmüştür. Sosyal Güvenlik Kurumunu çoğu pazarıcı tanımaktadır fakat faaliyet alanı hakkında yeterli bilgiye sahip değillerdir. Pazarcılarının neredeyse tamamı çalıştıkları işi genellikle baba mesleği ya da mecburiyet doğrultusunda seçmişlerdir. Kayıtsız çalışan 3 pazarıcıya rastlanmış bunlardan 2 tanesi emeklilik destek primi ödememek için diğerleri ise maddi imkânsızlıklar ve vasıfsız olmaları neticesinde razı olduklarını dile

getirmişlerdir. Kayıtsız çalışma ve çalıştırılmanın temel nedeni gıda pazarlığı sektörü için primlerin yüksek olması olarak yansımıştır. Bu sektörde yaşanan iş kazalarına rastlanmış kimisi kuruma hiç bildirilmemiş kimisi ise yaptırımla karşılaşmıştır. İş sağlığı güvenliği konusunda yapılan gözlem sonucunda muhasebeciler tarafından iş güvenliği uzmanı yönlendirilmiş gerekli ödemeler ve önlemlerin alındığı tarafımıza iletilmiştir. Fakat çalışanların ortak fikri her ne kadar bilgi verilse de hala kurallara uymadıkları yönündedir. Bu konuda yeterli önlemin alınmadığını bazen de önlemler alınmış olsa bile kendilerinin uymadığını dile getirmişlerdir. Kayıt dışılığın azaltılması için prim yükünün azaltılması, devletin işverenlere baskı ve denetiminin artması ve bilgilendirmelerin artırılması görüşü yaygındır.

Ek olarak sorulan sorularda pazarcılarının gelirleri sigorta primlerini asgari ücretten bildirildikleri -eksik kazanç bildirimini- neredeyse tüm sektörde yaygın olduğuna rastlanmıştır. Eş dost akrabaların özellikle işin yoğun olduğu dönemlerde yevmiye usulü çalıştıkları bu günler için Sosyal Güvenlik Kurumuna bildirilmediklerinden bahsedilmektedir. Bu sektörde çalışan kadın sayısının az olması göze çarpmış ve kadınların sosyal haklarından rahatsız oldukları gözlemlenmiştir. Hafta tatili ve çalışma saatlerinin düzenlenmesini beklemektedirler.

Yapılan bu çalışma ile Denizli ili ve ilçelerinde gıda pazarlığı yapan 15 kişinin 3'ünün kayıtsız çalıştığı, yaşanan iş kazaları uzuv kaybetme derecesinden küçük ise kuruma bildirilmediği, eksik kazanç bildirimini yaygın olması ve iş sağlığı ve güvenliği hakkında muhasebe ödemeleri hariç dikkat edilmediği, çoğu işçi çalıştıran pazarcılarının sigorta prim teşvikinden yararlandığı anlaşılmıştır.

Kaynakça

Altman, M.,(2007), "What are the policy implications of the informal sector becoming the informal economy?", IZA/WB Conference on Employment and Development, Bonn, Germany, June.

Altuğ, O.(1994), ' Kayıtdışı Ekonomi: Vergiye Karşı Başkaldırı', İstanbul: Gündem, TÜSİAT Yayın Organı, ss.14.

Başbakanlık Genelgesi 28, Kayıt Dışı İstihdamla Mücadele (Kadim) Projesi, 04 Ekim 2006 Tarihli Resmi Gazete Sayı: 26309, [05.01.2018]

GİB, Gelir İdaresi Başkanlığı, 'Kayıt Dışı Ekonomiyle Mücadele Stratejisi Eylem Planı 2008- 2010', Strateji Geliştirme Daire Başkanlığı Yayın No: 87, Ankara, 2009.

ILO (2013), 'Decent Work and the Informal Economy', International Labor Organization, 94th Session, Report.

<http://www.istanbulpazarcilarodasi.com> [27.04.2018].

Kırcı, N., (2006) 'Türkiye'de Kayıt Dışı Ekonominin Tahmini: Ekonometrik Bir Yaklaşım' Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, ss.1.

Özdemir, E. (1993), "Kayıtdışı Ekonomi ve Alınması Gereken Önlemler" Vergi Sorunları Dergisi, Maliye Gelirler Kontrolörleri Derneği Yayını, S.73.

<http://www.tuspaf.org.tr> [27.04.2018]